

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО СТУДЕНТІВ, МАГІСТРАНТІВ,
АСПІРАНТІВ ТА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

ГЕНОЦИД В ПАРАДИГМІ ХХ-ХХІ СТ.: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ДІАЛОГ

**МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ**

(Житомир, 27 березня 2024 р.)

ЖИТОМИР
ВИДАВНИЦТВО ЖДУ ІМ. І. ФРАНКА
2024

Рецензенти

Юрій ШАПРАН, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри природничих дисциплін і методики навчання Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Валентин МОЛЯКО, доктор психологічних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії психології творчості Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

Микола КОЗЛОВЕЦЬ, доктор філософських наук, професор кафедри філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка, представник Поліської філософської школи «Філософія та феноменологія релігії», керівник наукової школи "Ідентичність у глобалізованому світі", координатор Філософського клубу "Sophia garden"

Геноцид в парадигмі ХХ-ХХІ ст. : міждисциплінарний діалог: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Житомир, 27 березня 2024 р.). Житомир: Видавництво ЖДУ ім.І.Франка, 2024. 51 с.

У збірнику представлено матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, проведення якої було ініційоване Науковим товариством студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених Житомирського державного університету імені Івана Франка. В матеріалах розглянуто поняття геноциду в міждисциплінарному ракурсі. Видання адресоване науковим працівникам, аспірантам, здобувачам вищої освіти, учням старших класів закладів середньої загальної освіти, іншим особам, які вивчають геноцид як синкретичне явище.

Редакційна колегія:

Киричук Галина – доктор біологічних наук, професор, ректор Житомирського державного університету імені Івана Франка (голова оргкомітету конференції);

Слободянюк Сергій – голова Ради Наукового товариства студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених Житомирського державного університету імені Івана Франка (заступник голови оргкомітету конференції);

Кириченко Віктор – доктор психологічних наук, професор кафедри соціальної та практичної психології Житомирського державного університету імені Івана Франка (відповідальний секретар оргкомітету конференції).
вчених Житомирського державного університету імені Івана Франка (член оргкомітету конференції).

Боцян Тетяна – кандидат економічних наук, доцент, проректор з наукової та міжнародної роботи Житомирського державного університету імені Івана Франка (член оргкомітету конференції);

Жуковський Олександр – кандидат історичних наук, доцент, декан історичного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка (член оргкомітету конференції);

Козловець Микола – доктор філософських наук, професор кафедри філософії та політології Житомирського державного університету імені Івана Франка (член оргкомітету конференції);

Власюк Ігор – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Житомирського державного університету імені Івана Франка (член оргкомітету конференції);

Кривонос Олександр – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри комп'ютерних наук та інформаційних технологій Житомирського державного університету імені Івана Франка (член оргкомітету конференції);

Попп Маргарита – заступник голови Ради Наукового товариства студентів, аспірантів, докторантів і молодих

Матеріали друкуються в авторській редакції.

За достовірність фактів, власних імен та інші відомості відповідають автори публікацій.

Думка редакції може не збігатися з думкою авторів.

ВСТУПНЕ СЛОВО

Актуальність конференції «Геноцид в парадигмі ХХ-ХХІ ст.: міждисциплінарний діалог», яка ініційована Науковим товариством студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених Житомирського державного університету імені Івана Франка, обумовлена міждисциплінарними соціально-філософськими аспектами геноциду, зростанням різноманітних міжнародних практик та філософських дискурсів, причетних до того, що може бути кваліфіковано як геноцид.

Геноцид як найтяжчий злочин проти людства та людяності залишається найскладнішою проблемою, яка розглядається не тільки соціально-філософськими науками, але й природничо-біологічними, історичними, психологічними. В умовах російської агресії проти України стає важливим завданням не тільки виявлення сучасних форм геноциду ХХІ ст., а й осмислення міждисциплінарного контексту цього явища як феномену сучасного суспільства.

Складність питання полягає і у великій кількості проявів геноциду та його форм, перелік яких розширюється через етнічне, релігійне, расове самовизначення особистості і народів. Тому поняття геноциду є синкретичним, що робить необхідним розглядати його саме в міждисциплінарному ракурсі.

Організаційний комітет

ФІЛОСОФСЬКО-ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Слободянюк С.С.,

здобувач магістерського рівня освіти

фізико-математичного факультету

ЖДУ ім.І.Франка

ГЕНОЦИД ЯК ІНСТРУМЕНТ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

В ХХІ ст. в умовах загальносвітової напруженості, небезпеки державного тероризму, локальних збройних конфліктів, падіння авторитету міжнародного права питання забезпечення безпеки людства надзвичайно важливе. Явище геноциду стає органічною складовою сучасного існуючого порядку речей, що несе в собі внутрішню катастрофу людства.

Метою роботи є аналіз геноциду як інструменту гібридної війни в ХХ-ХХІ ст. ст..

Геноцид як різновид військового насилля виокремлюється від поняття «війна» в другій половині ХХ ст. Війна є особливим видом насилля, який характеризується використанням спеціального соціального інституту (армією) або збройними формуваннями, застосуванням зброї, систематизацією та організованістю дій. М. Шоу зазначає, що хоча геноцид має довгі історичні антецеденти, тобто попередні умови, він постає новою сучасною формою війни на винищення [3]. Дане твердження закладає підвалини дискусії, адже геноцид як форма насилля, спрямована на тотальне знищення певних соціальних спільнот, груп, в тому числі національних (злочин сербських сил проти боснійського мирного населення в Сребрениці 1995 р.), класово-станових (злочини проти інтелігенції режиму «червоних кхмерів» в Камбоджі), може здійснюватися не лише у військовий час.

І хоча поняття «війна» і «геноцид» не є тотожними, історія ХХ-ХХІ ст. ст. містить приклади геноциду, який здійснювався в контексті війни. Причому це були як громадянські війни, зокрема геноцид камбоджійців режимом «червоних кхмерів» у 1975-1979 рр., винищення хуту народністю тутсі в Руанді у 1994 р.), так і війни між державами (Голокост – геноцид євреїв фашистським режимом в Другій світовій війні, «Різанина в Сребрениці», геноцид народу конго бельгійцями у Вільній державі Конго).

ХХІ ст. характеризується зміною принципів ведення війни, що створило новий тип війни – гібридну. Термін «гібридна війна» в науковий обіг ввів американський учений М. Маклюен, який висунув гіпотезу, що засоби масової комунікації стали новим стратегічним ресурсом держави і інформаційний простір стане ареною сучасної війни [2]. Р. Гленн вважає, що під час гібридної війни одночасно й адаптивно використовується комбінація політичних, військових, економічних, соціальних та інформаційних засобів поряд з конвейційними способами ведення війни [1].

У монографії «Інформаційна війна: соціально-онтологічний та мілітарний аспекти» гібридна війна визначається, що вона має складну внутрішню структуру і протікає у вигляді інтегрованого військово-політичного, фінансово-економічного, релігійно-етнічного протистояння [2, с. 129].

Аналізуючи перебіг останніх воєн, що відбуваються і світі, відмічаються нові форми дій геноциду, пов'язані з новими воєнними реаліями. Різні методи воєнних протистоянь, використані під час російської війни в Україні є невід'ємними ознаками сучасної гібридної війни, яка поєднує використання класичних військових дій з використанням нерегулярних збройних формувань, роздмухуванням протиріч релігійного та етнічного характеру, підтримкою терористичних угруповань, економічною протидією, опосередкованим залученням до конфлікту третіх сторін, кібервійну.

Сліди застосування методів «гібридної війни», кінцевим результатом яких був геноцид, ми знаходимо впродовж усього періоду російсько-української війни, розпочатої в 2014 р.

Геноцид у місті Буча Київської області в березні 2022 р., коли загинуло 420 місцевих жителів, отримав назву Бучанська різанина. Це масове вбивство українського цивільного населення, що супроводжувалося тортурами, викраденнями, згвалтуваннями, в тому числі і дитячими, мародерством, що коїлися військовими формуваннями Російської Федерації, незважаючи на цинічні заяви, що Росія атакує лише військові об'єкти.

Незаконними політичними репресіями можна вважати політично вмотивоване застосування російською державою на підставі антигуманних законів або у позазаконному порядку різноманітних форм розправи (страта, позбавлення волі, примусові депортації, обмеження свободи пересування та занять, звуження можливості реалізації законних прав громадян тощо), інших примусових заходів по відношенню до громадян України в анексованому Криму. Особливо це розповсюджується на представників кримськотатарського народу.

Узагалі, за часів існування незалежної України не закінчуються спроби спотворити колективну пам'ять українського народу. Як зазначає український історик Дмитро Веденєєв, вони носили різноманітний характер, це зокрема: стала дискредитація форм національної державності, символів Українських визвольних змагань, паплюження провідних політичних діячів; викривлення української історії, в тому числі історії української державності, активізація жорстокого ідеологізованого канону минулого України; замовчування, перекручування, тенденційне висвітлення подій і явищ української реальності (наприклад, катастрофічних поразок Другої світової війни на території України, роль українства в перемозі над фашизмом, масового голоду тощо); знищення місць пам'яті, приховування та обмеження доступу до архівних даних [4].

Така гуманітарна політика Російської Федерації по відношенню до України та формування викривленої історичної пам'яті підпадає під визначення етноциду, а реалізація такої форми геноциду носить ознаки гібридної війни.

Голодомор в Україні 1921-1923 рр., 1932-1933 рр., 1946-1947 рр. визнаний в світі геноцидом як одним із найбільших злочинів комуністичного режиму. Через століття стався новий масовий, навмисно організований російською владою голод, але вже в світових масштабах, коли через воєнні дії Україна була заблокована у вивозі зерна згідно міжнародних поставок до тих країн світу, які потребують українського продовольства. Викрадення зернового ресурсу України в підконтрольних російським загарбникам територіях, знищення врожаю 2022 р., замінування сільськогосподарських угідь, що унеможливило проведення посівної є спробою сучасного голодомору як елементу гібридної війни з метою впливу на народ України, що виборює свою свободу.

Новітнім методом геноцидних дій стали атаки на критично важливі структури енергетики України, що мали привести до блекауту країни, замерзанню в зимовий період цивільного населення, пошкодження зв'язку та телевізійного мовлення, кібератаки на банківську систему, хибні повідомлення про терористичні атаки, дезінформація населення. Таким чином, інструментом гібридної війни стала складова геноциду, а саме навмисне створення для групи умов життя, розрахованих на її фізичне знищення повністю або частково.

Отже, гібридна війна як виклик XXI ст. в якості інструментарію використовує геноцид як особливу форму насилля, що робить асиміляції, переселення, депортації, терору у вигляді політичних та військових репресій, штучного голоду сучасними формами злочинів проти людяності.

Список використаних джерел та літератури

1. Glenn Russell W. Thoughts on “Hybrid” Conflict. URL: <https://smallwarsjournal.com/blog/journal/docs-temp/188-glenn.pdf> (дата звернення: 8.02.2024 р)

2. McLuhan Marshall Understanding Media The extensions of man URL: <https://designopendata.files.wordpress.com/2014/05/understanding-media-mcluhan.pdf> (дата звернення: 8.02.2024 р)
3. Shaw Martin. What is Genocide? URL: <https://drive.google.com/file/d/0B6pbqC7-2gY3N2EzYmFIMWYtOTI5Yi00NGQ5LTk2NTUtNDg1ZjIzMjAxOGY5/view?hl=en&resourcekey=0-IEZxnhl8amRc5clJeYQYSQ> (дата звернення: 8.02.2024 р)
4. Веденєєв Д. Політичні репресії 1920-1980-х та проблеми формування національної пам'яті. //Історична правда. URL: <http://www.istpravda.com.ua/research/2012/12/26/105584/>
5. Інформаційна війна: соціально-онтологічний та мілітарний аспекти: монографія / Р.В. Гула, О.П. Дзьобань, І.Г. Передерій та ін. Київ: Каравела, 2020. 288 с.

Миколюк Г.С.,

здобувачка вищої освіти IV курсу

історичного факультету ЖДУ ім.І.Франка

(наук. керівник: к.і.н., доц. Власюк І. М.)

ВІЙНА В УКРАЇНІ ЯК ЧЕРГОВИЙ ГЕНОЦИД ПРОТИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Обґрунтування актуальності проблеми. 2014 рік приніс на територію нашої держави трагічні події війни. Тоді ж під гаслом «російської весни» і «захисту народів Донбасу» розпочався геноцид українського народу на території Донецької та Луганської областей, а також Криму. Прикриваючись словами про «денацифікацію» та «мілітаризацію», про «нацистів» при владі російська агресивна машина у 2022 році здійснила повномасштабне вторгнення на українські землі, проливши ще більше крові наших людей, породивши море сліз та смертей, завдавши багато страждань. Незважаючи на тривалість цих подій у часі, діяльність світового співтовариства обмежується лише словами співчуття, вираженням «стурбованості» та бездієвістю. Саме тому виникає необхідність

залишити пам'ять по ці події не лише з наукової точки зору, а й суспільного переживання з метою недопущення подібних ситуацій у майбутньому.

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Війна в Україні як черговий геноцид проти українського народу стала об'єктом дослідження ряду науковців, серед яких варто виділити праці В. Грищука [2], Н. Олешко [4], Д. Болістовської [1] та ін. Незважаючи на значну кількість публікацій, досі не висвітленими є різноманітні аспекти проявів цілеспрямованого винищення українського населення на територіях ОРДЛО та Криму у 2014-2024 рр. До того ж, проблема геноцидальних процесів на тій території України, на якій відбувалися і тривають бойові дії, потребує комплексного дослідження і в подальшому посідатиме чинне місце серед зарубіжної і вітчизняної наукової спільноти.

Метою роботи є аналіз проявів ознак цілеспрямованого знищення українського населення протягом 2014-2024 рр.

Виклад основного матеріалу. Поняття геноциду як злочину з'явилося в юридичній науці після завершення Другої світової війни. Його основоположником став Рафаель Лемкін. Саме він вперше визначив злочини сталінського комуністичного режиму проти українського народу як геноцид. 9 грудня 1948 року Генеральна Асамблея ООН ухвалила конвенцію про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. Визначення цього поняття є міжнародно визнаним і використовується в Римському статуті Міжнародного кримінального суду, який на сучасному етапі займається розслідуванням злочинів Росії проти України. Стаття друга цього документу визначає такі ознаки геноциду: вбивства членів національної, релігійної або расової групи, нанесення тяжких тілесних або психічних ушкоджень, навмисне створення складних життєвих умов, що розраховані на знищення, насильницька передача дітей з одної групи до іншої та ін. [3].

Сутність ідеології російського «рашизму» висвітлює публікація прокремлівського пропагандистського видання «РИА Новости» під назвою «Що

Росія має зробити з Україною?», що, за словами В. Грищука, відкрито демонструє заклики до знищення українців як нації. До того ж методи проведення агресії демонструють безперервність російських нелюдських акцій, що здійснювалися проти нашого населення упродовж століть, серед яких автор відзначає Батуринську різанину 1708 р., каральну експедицію російських військ у 1709 р., «червоний терор», Голодомори, операцію «Захід» та російсько-українську війну [2, с. 149].

За даними, наведеними міжнародними організаціями у період з 2014 по 2021 рр. кількість жертв війни становила 14000 осіб, а ще десятки тисяч отримали каліцтва та травми [7, с. 38].

Оскільки однією з ознак геноциду є нанесення важких тілесних ушкоджень, то варто звернути увагу на утримування місцевого населення в тюрмах та підвалах, тобто цілеспрямоване обмеження свободи людини. Ця практика мала поширення із 2014 року. З 2018 року стало відомо про одне з найкривавіших місць в ОРДЛО – секретну в'язницю «Ізоляція» на вулиці Світлий шлях у Донецьку. Офіційний звіт ООН докладно описує різні види побиття та тортур, які там проводилися, з метою змушення невинних людей зізнаватися у «співпраці з українськими бойовиками» [7, с. 40].

Свідчення С. Алієва, який утримувався там протягом року (2017-2018 рр.) докладно показують картину жорстокого поводження: «Одного затриманого прив'язали до столу і застосовували катування електричним струмом і такі випадки були непоодинокими». Повідомлялося і про присутність медичних працівників, які, за словами очевидця: «Приводили до тями тих, хто втрачав свідомість і вчили катів як чинити тортури так, щоб був максимальний біль, але щоб не спричинити смерті» [6].

На жаль, українська сторона не має доступу до цих територій, тому достеменно невідомою є чисельність жертв такої політики. Проте українцям

добре відомі утримання людей у підвалах Херсону, Київщини, Харківщини, Сумщини та інших регіонах, які були звільнені Збройними силами України.

Випробуванням у минулому столітті методом геноциду стало здійснення голоду на окупованих територіях. Це здійснюється шляхом різноманітних заходів: грабуванням продуктів із місцевих магазинів, заборона доставки гуманітарної допомоги, вивезення сільськогосподарського реманенту та продукції з метою подальшого її збуту. Відомими випадками є блокада українських портів, зрив «зернової угоди» та обстріл українських портових терміналів. Така політика кремлівської влади лише засвідчує не лише прагнення спровокувати голод на території України, а й спричинити його у тих країнах, що є залежними від імпорту українського збіжжя [4, с. 180].

Беззаперечним проявом геноциду українського народу є примусова депортація українського населення, зокрема, дітей до регіонів Росії та подальше їх розпорошення між родинами росіян в депресивні регіони з метою відновлення демографічного потенціалу, використання в майбутньому як дешевої робочої сили та з прагненням асиміляції, насаджуючи при цьому власні світоглядні позиції. Відбувається також і фізичне знищення молодшого покоління. Застосовуються різноманітні варіанти переселення/депортації: вивезення до дитячих таборів на так зване на «лікування», вбивство батьків, насильне вилучення. Кількість депортованих дітей і досі є невідомою [1, с. 64]

Важливо приділити увагу і сексуальному насиллю на окупованих територіях. Так, окупанти не гребували і тим, що перед ними дитина. В Ірпені рашисти застрелили батьків на очах у дитини і згвалтували дев'ятирічну дитину. Наявність експертизи засвідчила, що дівчинка піддалася знуцанню з боку 11 російських військових. Після цього вони розпороли дитині живіт на вирізали на її грудях літеру Z [5].

Висновки. Наведені вище факти дозволяють стверджувати, що російська агресивна політика здійснює злочинні дії проти українського народу, які можна

вважати проявом геноциду. Розв'язавши кровопролитну війну, російська армія робить все можливе, щоб зламати спротив українців, знищити їх моральних дух та патріотизм.

Список використаних джерел та літератури

1. Болістовська Д. Депортація Росією дітей з України як складова геноциду. *Безпекова ситуація в Україні в умовах війни: стан, загрози, напрями забезпечення : матеріали наук.-практ. круглого столу*. 2023. Вип. 1. С.62-66.
2. Грищук В. Геноцидна суть «рашизму»: генезис, розвиток та сучасність. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2023. №4. С.144-154.
3. Маємо всі ознаки наміру рф знищувати українську націю та незалежну державу. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/mayemo-vsi-oznaki-namiru-rf-znishuvati-ukrayinsku/> (Дата звернення: 23.03.2024)
4. Олешко Н. Прояви геноциду українського народу на тимчасово окупованих рашистами територіях України (2022-2023 рр.). *Scientific Collection «InterConf+»*. 2023. № 34(159). С. 176–185.
5. Російські солдати згвалтували 9-річну дівчинку і розпороли їй живіт - журналістка про звірства в Ірпені. URL: https://varta1.com.ua/news/11-rosiyskih-soldativ-zvaltuvali-9-richnu-divchinku-i-rozporoli-yiy-zhivit---zhurnalistka-pro-zvirstva-v-irpeni_343976.html (Дата звернення: 23.03.2024)
6. Ув'язнені як політичний товар на окупованих територіях Донбасу. URL: <https://uifuture.org/publications/uvyazneni-yak-politychnyj-tovar-na-okupovanyh-terytoriyah-donbasu/> (Дата звернення: 23.03.2024)
7. United Nations, Office of the High Commissioner for Human Rights. *Report on the Human Rights Situation in Ukraine, 16 November 2019 to 15 February 2020*. P. 38–42.

Хотинська В.Д.,

*здобувачка вищої освіти I курсу магістратури
історичного факультету ЖДУ ім.І. Франка
(наук. керівник к. і. н., доц. Л. В. Гуцало)*

ІСТОРИКО-ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДЕПОРТАЦІЙ В УКРАЇНІ У СИСТЕМІ РАДЯНСЬКОГО ТА РОСІЙСЬКОГО ТОТАЛІТАРИЗМУ (1920-1930-ТІ РР. ТА СУЧАСНІСТЬ)

Актуальність дослідження. На сьогодні депортація громадян України стала однією з найактуальніших проблем для нашої держави та міжнародної спільноти. З початком війни, російська федерація почала здійснювати масштабну «фільтрацію» та депортацію громадян України.

Депортація громадян України – це порушення прав людини та грубе порушення міжнародного гуманітарного права. Це також створює серйозні проблеми для сімей та дітей, які залишаються без підтримки та захисту; ще більше посилює напругу між Україною та росією. У світлі цієї проблеми, Україна та міжнародні організації закликають росію припинити депортацію та повернути українців на підконтрольні Україні території. Водночас, вони надають допомогу постраждалим сім'ям та дітям, щоб зменшити наслідки депортації та забезпечити їм необхідну підтримку та захист.

Мета дослідження : порівняльний аналіз депортацій, що відбулися советський період, з подальшим проведенням паралелей зі депортаціями в умовах російсько-української війни.

Сьогодні ми спостерігаємо повторення історичних подій. Путін та його режим використовують старі методи залякування і обмеження свободи, надумуючи обвинувачення та проводячи обшуки. Це свідчить про недемократичний характер влади та негативно впливає на суспільство. Багато

громадян України були змушені залишити домівки через залякування та переслідування з боку окупаційних військ.

Депортації завжди мають власні особливості та масштаби, їхні наслідки є трагічними для багатьох людей. Вони завдають непоправної шкоди для здоров'я та духовності депортованих осіб, а також їхніх родин.

У період з 1920 по 1925 рр. на території України відбулися масові депортації українців, які були здійснені советською владою.

Декрет «Про табори примусових робіт» був виданий Всеросійським ЦВК підписом голови Михайла Калініна 15 квітня 1919 р. Перші такі табори з'явилися в Пертомінську, Холмогорах та Архангельську (Північні табори примусових робіт особливого призначення) [1].

У серпні 1922 р., за кілька місяців до оголошення СРСР, Всеросійський центральний виконавчий комітет прийняв декрет, який називався «про адміністративне вислання», який надав право на висилання всіх запідозрених осіб у віддалені регіони росії. А 28 березня 1924 р. було затверджено «Положення про права Об'єднаного державного політичного управління СРСР в частині адміністративних виселення, заслання і ув'язнення в концентраційні табори».

Після цього, особливо на українських землях, де національно-визвольний рух за незалежність набув значного розмаху, репресивна машина почала працювати на повну потужність. Ще до утворення незалежної Української соціалістичної республіки група інтелектуалів була вислана через одеський порт в Туреччину, у Константинополь, а ще одна група виїхала потягами з Москви в Латвію та Німеччину.

У період з 1925-1928 рр. було запроваджено депортацію як засіб боротьби з «бунтівницьким» настроєм серед українських селян, які не приймали аграрну політику Кремля. З цією метою було створено «тристоронню комісію» УРСР, БРСР та РРФСР, яка оголосила про депортацію сотень тисяч українців з їхніх земель, зокрема з Орловщини, Стародубщини та Білгородщини [3].

Депортації громадян України за советів відбулися під час так званого розкуркулення у 1929-1930-х рр. Депортаційні акції здійснювалися у масштабах мільйонів, зі страшними наслідками для населення. Багато людей померли від голоду, хвороб та виконання трудових робіт у важких умовах на місцях їхнього переселення. Депортації під час розкуркулення стали однією з найбільших трагедій в історії українського народу та мали великий вплив на формування ідентичності та культурного розвитку українців. Наслідки цієї кампанії наша держава відчуває і сьогодні.

Методи, якими користується росія, залишилися незмінними протягом 90 років. Однак, окупанти сьогодні вживають менш відкритих методів, ніж уряд СРСР, оскільки стурбовані можливістю ще більшого розгнівання місцевого населення. У сучасних умовах окупанти евакуюють сотні тисяч людей з окупованих територій.

Депортації населення радянської України були масштабними та жорстокими репресіями, які спричинили величезні людські трагедії та загибель багатьох людей. Депортовані люди були позбавлені своїх основних прав, таких як свобода руху, свобода слова та релігії, і були приречені на життя в екстремальних умовах на чужині. Багато сімей втратили своїх рідних, батьки втратили дітей, діти втратили батьків, а також були відірвані від своєї культури та традицій. Ці наслідки впливали на наступні покоління та суспільство в цілому. Спогади про цей трагічний період залишаються важливою частиною історії та слугують нагадуванням про значення прав людини та свободи в сучасному світі.

Поширеною і в советський період, і зараз є депортація дітей. Загалом, депортація дітей є серйозною трагедією для всієї родини та має серйозні наслідки для фізичного та психологічного здоров'я, соціального та економічного розвитку. За це все країна агресор має відповідати.

Сучасна росія, незважаючи на минуле, продовжує використовувати примусову депортацію як інструмент політики проти України. Відбувається це за

допомогою блокування можливостей людей потрапити на контрольовану Україною територію та відправка їх на територію росії, яка знаходиться у складному економічному становищі. Примусова депортація населення є злочинним інструментом, який мав бути позбавлений з європейської історії з падінням останньої квазіімперії, але нажаль, продовжує використовуватися російською владою відносно громадян України. Це не евакуація, а справжня примусова депортація, яка не залишає людям ніякого вибору [5].

24 лютого 2022 р. почалася широкомасштабна збройна агресія російської федерації проти України. Вже з березня 2022 р. почала надходити інформація про примусове переселення громадян України на окуповані до 24 лютого 2022 р. території, а згодом про їх депортацію на територію російської федерації та республіки білорусь. Їх вивозили з районів бойових дій, а також із зайнятих армією рф населених пунктів Донецької, Луганської, Запорізької, Харківської, Київської, Чернігівської, Сумської, Херсонської областей. Громадяни України, які опинилися на окупованих територіях, намагалися самостійно виїхати (евакуюватися) на підконтрольні території України, але не завжди могли зробити це через блокування евакуаційних коридорів з боку російської армії та обстріл сірої зони. Ці громадяни були змушені виїхати через окуповану територію України до рф, а потім у безпечні країни, через які повернулися на підконтрольну уряду територію України [2, с. 4].

Наразі важко оцінити кількість громадян України, які були депортовані або опинилися на території рф та рб. Потенційними жертвами депортації є від 2,8 до 4,7 млн громадян України, у тому числі від 260 тис. до 700 тис. дітей, але точна кількість невідома. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, кількість українських громадян, депортованих до Росії, становить понад 2,5 мільйона осіб, але ця цифра може бути неточною [4].

Росія постійно депортувала громадян України, порушуючи міжнародне право та права людини. Ці депортаційні акції здебільшого були примусовими та

несправедливими, і часто супроводжувалися порушенням прав осіб, які були депортовані.

Депортації відбуваються в рамках так званої «фільтрації» - процесу, під час якого окремі категорії населення перевіряють на «підозрілість», а потім примусово виселяють із їхніх домівок. Ця практика не лише порушує міжнародні правові норми, але й залишає безпритульними тисячі людей, які втрачають свої житло та майно. Крім того, у більшості випадків, людей, що піддаються депортації, не дають можливості взяти з собою своїх дітей та інших родичів, що призводить до їх розриву та більшої вразливості. Особливо жахливими є випадки депортації дітей без їхніх родин або законних опікунів. Зупинення депортацій та повернення людей до їх рідних домівок – це необхідна умова для відновлення миру та стабільності на території України.

Список використаних джерел та літератури

1. ГУЛАГ був опорою СРСР. Українці зруйнували його. *Радіо Свобода*. 15 травня 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/gulag-srsr-ukrayintsi-povstannia/31252102.html>
2. Депортація громадян України з території ведення активних бойових дій чи з тимчасово окупованої території України на територію Російської Федерації та Республіки Білорусь. Аналітичний звіт. 2022. 44 с. https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2023/01/deportation_ukr.pdf
3. Депортація українців: паралелі історії. *В гору*. 14 листопада 2022. URL: <https://vgoru.org/post/deportaciya-ukrayinciv-paraleli-istoriyi>
4. Ми не знаємо остаточну мету депортації українців, але йдеться про мільйони людей – Альона Луньова. *Громадське радіо*. 20 січня 2023. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/freeourfamily/my-ne-znaiemo-ostatochnu-metu-deportatsii-ukrayintsiv-ale-ydet-sia-pro-mil-yony-liudey-al-ona-lun-ova>
5. Чому депортація мариупольців – це повторення історії? *Український інститут національної пам'яті*. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/chomu-deportaciya-mariupolciv-ce-povtorennya-istoriyi>

Заруднюк Н. В.,

*студентка Навчально-наукового інституту філології та
журналістики ЖДУ ім.І.Франка.*

(наук. керівник к.п.н., доц. Башманівський О. Л.)

ОПІР РАДЯНСЬКОМУ РЕЖИМУ НА ТЕРИТОРІЇ ЖИТОМИРЩИНИ. ПОНЯТТЯ ОПОРУ В ЧАСИ СРСР

Актуальність теми зумовлена недостатньою кількістю праць, що висвітлюють опір українців радянському режиму саме на території Житомирщини із аналізом того, що можна розуміти під опором у часи СРСР, що допомагає зрозуміти історичні обставини та досвід протистояння репресіям та геноциду. Питання протистояння зовнішньому ворогу (а саме зовнішнім ворогом Радянський Союз і був для України) було актуальним для українців протягом історії і залишається нині.

Питання опору розглядали на всій території України загалом. Маємо постановку питання про визначення опору та загальний огляд ситуації у 30-ті роки Лінн Віюлі[3], дослідження сталінських репресій у 1937 році (Паньонко І. М., Ряшко О. В.[7]), дослідження руху опору 1921-1939 років в Україні загалом Олега Полянського[8]. Про репресії та опір на Житомирщині писали Володимир Єршов[1], Лариса Копійченко[2], Т. Рафальська[9], Юрій Шевчук[12]. Також маємо цикл праць «Реабілітовані історією»[10], що містить імена та історії жертв репресій зокрема і в Житомирській області.

Нині недостатньо дослідженим є поняття опору в умовах панування СРСР та процес опору в межах Житомирщини. **Метою** статті є формування розуміння та висвітлення процесу опору на території Житомирщини за часів СРСР. **Завданнями** для досягнення мети є пояснити значення опору українців у Радянському Союзі та показати вияви опору на Житомирщині.

Важливо розуміти, що будь-який опір державі за часів радянщини здійснювався в умовах авторитаризму, а зокрема, тоталітаризму, набагато жорстокішої та суворішої форми державного устрою. Саме в співіснуванні з повним контролем усіх сфер життя суспільства стався ряд випадків.

4 вересня 1965 року, на прем'єрі фільму «Тіні забутих предків» Параджанова, Василь Стус серед натовпу виголосив промову «на захист» української інтелігенції[13]. Пізніше — сам захищав себе на суді.

5 листопада 1968 року Василь Макух підпалив себе на Хрещатику із закликком про вільну Чехословаччину та Україну. До цього належав до УПА, відбув 10 років сибірських таборів, після яких кожного дня перебував під наглядом спецслужб[11].

1941 року Олена Теліга, повернувшись в Україну, не змогла зупинитися поки не дісталася Києва. Про майбутній арешт знала. До цього піклувалася культурою України за кордоном, в Києві працювала в Спілці українських письменників[6]. Те, що сама говорила про жертвність і патріотизм, довела до кінця.

Це лише декілька прикладів. Опір визначається словником як «Здатність протистояти, протидіяти кому-, чому-небудь, боротися, змагатися з кимось, чимось»; «Властивість, здатність чого-небудь протистояти певним впливам, змінам, а також сила, ступінь такого протистояння»[5].

Буде помилкою примножувати чи принижувати чийсь вчинки, застосовуючи до них слово «опір». Доцільніше було б використовувати його як той-таки ступінь здатності до протистояння, боротьби. І в будь-якому ступені опір, зокрема за часів радянської тиранії, змушував Союз руйнуватися.

Йдеться не про порівняння. Опір в умовах СРСР є здійсненням нездійсненого, втіленням неможливого з реальними прикладами. Він діяв на території всієї України і був виявом непогодження, обурення, бажання змінити

порядок, за яким жив Радянський Союз, що є причиною для визнання будь-якої демонстрації «проти».

Із радянським терором на Житомирщині зіштовхнулися всі: викладачі, вчителі, лікарі, селяни. Тільки з 1937 по 1938 рік «заарештовано понад 1690 представників інтелігенції, з них 958 осіб розстріляно, 395 — відправлено у виправнотрудові табори»[2, с. 223].

Так, Василь Гоца й після арешту згадувався в доносах як той, хто досі залишався націоналістом та чекав на відродження України[1, с. 43]. При перевезенні від тюрми до тюрми співав українські пісні[1, с. 43-44]. Д. Бочок на допитах зміг заперечити свою провину, хоча пізніше й підкорився вимогам спецслужб[1, с. 48]. Ківа Маркевич Табакмахер не став доповідати щодо своїх викладачів, перебуваючи на посаді директора педагогічного інституту. Вважали, що він звільняв з інституту «угодних» владі працівників та намагався просувати своїх, зі схожими на власні поглядами. Відстоював їх при партії і до каяття не вдавався. І дружина, втративши роботу та місце в партії, стала на захист чоловіка («Вкупі жили, вкупі будемо відповідати»[1, с. 56]). Табакмахер не визнав свою провину. У вирокі довелось так і зазначити.

Слідом за Ківою Маркевичем зачепило Петра Олійника, що дозволяв собі говорити про Голодомор, захоплювався Грушевським, Драгомановим, Костомаровим і ширив це захоплення серед своїх студентів[1, с. 66].

За кілька років до того Житомирщина не хотіла приймати більшовиків. Газета «Громадянин» попереджувала, що вони принесуть «розбрат» із собою[4, с. 42]. У Бердичеві більшовиків арештовували[4, с. 47].

Протягом історії, зокрема і особливо за часів СРСР, українцям доводилося тяжко боротися за ідентичність і за життя як таке. Опір намагалися чинити люди різних професій і освіти, адже «механізм» репресій зачіпав кожного, без винятку. Різними шляхами здійснювалося те, що мало би бути неможливим при окупації України тоталітарним Радянським Союзом. Найкраще твердження про те, що

кожен вияв опору спрацював, нині ілюструє факт не-існування СРСР та існування України.

З можливістю мати доступ до все більшої кількості архівних документів та вже напрацьованими матеріалами, маємо надію на глибокі дослідження протистояння українців та радянської влади на території Житомирщини.

Список використаних джерел та літератури

1. В. Єршов Політичні репресії в Житомирському педінституті 1933 - 1941 рр. Частина I. 1933 - 1936 рр. ВОЛИНЬ – ЖИТОМИРЩИНА. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. Житомир, 1998. URL:
<http://eprints.zu.edu.ua/10186/1/%D0%84%D1%80%D1%88%D0%BE%D0%B2%D0%92.%D0%9E.%20%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96%D1%80%D0%B5%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%96%D1%97%D0%B2%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D1%83%D1%96%D0%BD%D1%81%D1%82.pdf>
2. Л. Копійченко, Є. Тіміряєв Особливості «Великого терору» на Житомирщині. URL:
<http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-6887-6/14.pdf>
3. Лінн Віола Народний опір в сталінські 1930-ті рр.: монолог адвоката диявола. URL:
<http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/12181/10-Linn.pdf?sequence=1>
4. Г. Махорін Українська національна революція 1917—1922 рр. та її перебіг на Житомирщині. Видавець Євенок О. О. Житомир, 2017. URL:
http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/8511/1/ukr_rev_2017_209.pdf
5. Опір — slovnyk.ua. URL:
<https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BE%D0%BF%D1%96%D1%80#:~:text=%D0%97%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%8F%D1%82%D0%B8%2C%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B4%D1%96%D1%8F%D1%82%D0%B8%20%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%83%2D%2C,%2C%20%D0%B7%D0%BC%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%8F%20%D0%B7%20%D0%BA%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D1%81%D1%8C%2C%20%D1%87%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D1%81%D1%8C.>
6. Олена Теліга. Розстріляна в Бабиному Яру — Радіо Свобода. URL:
<https://www.radiosvoboda.org/a/951933.html>

7. Паньонко І. М., Ряшко О. В. 1937 РІК. АПОГЕЙ РЕПРЕСІЙ СТАЛІНСЬКОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2017. URL:
<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib>
8. О. Полянський Український рух опору в 1921-1939 роках. «ПІДРУЧНИКИ & ПОСІБНИКИ». Тернопіль, 2004. URL:
<https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/6612/1/%D1%83%D0%BA%D1%80%20%D1%80%D1%83%D1%85%20%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%83.pdf>
9. Т. Л. Рафальська Репресії проти національних меншин Житомирщини в добу «Великого терору» (1937–1938 рр.). URL:
<http://eprints.zu.edu.ua/6825/1/%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0.pdf>
10. Реабілітовані історією. Житомирська область. URL:
<https://www.reabit.org.ua/books/zt/>
11. Український герой — палаючий смолоскип Василь Макух — Радіо Свобода. URL:
<https://www.radiosvoboda.org/a/28834100.html>
12. Ю. Шевчук Технологія здійснення репресій проти інтелігенції Житомирщини в 30-х рр. XX ст. URL:
https://shron1.chtyvo.org.ua/Shevchuk_Yurij/Tekhnolohiia_zdiisnennia_represii_proty_intelihentsii_Zhytomyrshchynu_v_30-kh_rr_XX_st.pdf?
13. В. Кіпіані Справа Василя Стуса. Видавництво Vivat. Харків, 2020. 688 с.

ЕКОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Фіногеев К.І.,

*здобувач 3 курсу першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти
ЖДУ ім. І. Франка,
спеціальність 091 Біологія,*

ВІЙНА В УКРАЇНІ: ЕКОЛОГІЧНИЙ ФРОНТ

Дата 24.02.2022 змінила життя українців на до і після вторгнення російської федерації в Україну. Сьогодні ми досі спостерігаємо його наслідки: зруйновані міста, колосальні матеріальні збитки, і, головне, тисячі людських жертв. Росія принесла багато горя до нас, але необхідно дивитись вперед у майбутнє. Перше питання яке необхідно задати – «де ми будемо жити?», а точніше, «в якому навколишньому середовищі ми будемо жити?»

Стан довкілля України до початку війни не був катастрофічним, але після початку війни різко почав погіршуватись. Всім відомий факт: війна завжди руйнує. Станом на 11 жовтня 2023 року загальна сума збитків, завданих навколишньому середовищу за підрахунками Міністерства довкілля та природних ресурсів України, становить 2 108 млрд гривень [4]. Сьогодні сума значно більша, але підрахунок в грошах є не коректним, оскільки навіть якщо війна закінчиться сьогодні, то на відновлення екосистем підуть десятки років. До того ж, потрібно розуміти, що проблема комплексна і її вирішення потребує такого ж підходу.

Говорити про окремі компоненти біосфери, незалежно одне від одного, не є доцільним, але для аналізу масштабності проблеми необхідно. По-перше, це стан атмосфери. Якщо згадати перші дні війни, то значна кількість ракет окупантів летіло на нафтобази. Продукти горіння нафти або палива небезпечні: крім

димових газів в атмосферному повітрі можуть опинитися бензапірен, сірчистий і сірчаний ангідриди, оксид вуглецю (IV), оксиди Нітрогену і газоподібні й тверді продукти неповного згоряння палива [8]. Це є досить небезпечні для довкілля речовини. Так, діоксид сірки є особливо шкідливим для зелених насаджень та лісів, оскільки наслідком його дії є хлороз [8]. Проте враховуючи те, що обстріли відбуваються щодня, а пожежі стали звичайним явищем, то існує загроза погіршення якості повітря в Україні.

Наступний компонент – гідросфера. Воду ми споживаємо щодня і її якість для людей та тварин є завжди важливою. Багато поверхневих пісних вод на сході України були забруднені промисловими витоками із-за аварій, а на деяких були підірвані дамби, що ще більше забруднило воду мулом, уламками різної техніки, що була підірвана на переправах [1, 4, 6]. Найбільш відома екологічна катастрофа, що сталась 6 червня 2023 року – підлив Каховської ГЕС. Це призвело до загибелі людей і тварин, затоплення десятків населених пунктів, десятків тисяч гектарів територій, забруднення Дніпра й Чорного моря, втрати системи зрошення, а саме водосховище перетворилося на пустелю [4]. Звісно, це лише крапля в морі, оскільки було підірвано десятки дамб, десятки населених пунктів було затоплено, тисячі гектарів землі були забруднені, а в річках (від долини Дніпра, до долини Сіверського Донця) відбувався величезний мор риби. [6]. У морі також не все так добре, як може здатися. Крім значного забруднення Чорного моря внаслідок підливу Каховської ГЕС рештками дамби та забрудненим мулом, у водах й досі залишається велика кількість морських мін, багато тварин гине, особливо страждають китоподібні із-за порушення системи ехолокації [5, 6, 9]. Потоплені кораблі забуднюють акваторію Чорного моря, причому не тільки у вигляді власних остовів, а й мазутом, паливом, різним сміттям та залишками вантажу, що нині на морському дні. Постраждали й підземні води в регіонах, де велися активні бойові дії, оскільки відбувалося забруднення землі різними токсичними речовинами, які, просочуючись через ґрунт, потрапили до підземних вод [4, 12].

Звісно, порівнювати різні компоненти біосфери не коректно, але точно можна сказати, що земля – є найбільш постраждалою частиною довкілля. Навіть сьогодні складно сказати, скільки гектарів української землі перерито окопами, заміновано, випалено, усіяно обломками техніки та снарядів, понівечено вирвами від бомб [1, 2, 3]. Земля на території України була завжди багатою. На пишних чорноземах можна виростити багато культур, отримати високі врожаї, і тому за ці землі історично відбувалась боротьба. Але сьогодні земля перерита та отруєна через знищенні фабрики та заводи, які в результаті витоку різних поллютантів, отруїли ґрунт і підземні води, а через них і поверхневі води [2, 3].

Найстрашніше те що, росія використовує ядерний шантаж. Ми відносно недавно пережили катастрофу на Чорнобильській АЕС. 26 квітня 1986 року на четвертому енергоблоці ЧАЕС сталося два теплових вибухи, що призвело до його руйнування. Радіоактивна хмара від аварії пройшла над європейською частиною СРСР, більшою частиною Європи, східною частиною США. Приблизно 60 % радіоактивних речовин осіло на території Білорусії. Близько 300 000 осіб було евакуйовано із зон забруднення [11].

24 лютого через зону відчуження сили рф почали вторгнення в напрямках на Київ та трасу Київ – Житомир. Невідомо, скільки радіоактивного пилу було піднято, але це меркне на фоні окупації російськими військами ЧАЕС та Запорізької АЕС. Причому, якщо контроль над ЧАЕС Україні вдалося повернути, то ЗАЕС – ні, тому й досі існує загроза аварії на ЗАЕС, і якщо вона станеться, то площа зони відчуження довкола ЗАЕС може становити понад 30 тис. кв. км (майже в 10 разів більше, ніж Чорнобильська), а площа потенційно забруднених територій – 2 млн кв. км. (після аварії на ЧАЕС – 200 тис. кв. км) [4, 10]. Це є надзвичайною загрозою не тільки Україні, а й у всьому світові.

Крім того, все вищезгадане є тим, що призвело, призводить або буде призводити до збіднення біорізноманіття України і руйнування природних екосистем, і цим самим – до екоциду. За попередніми підрахунками, станом на 1

березня 2022 року загалом в зону військової окупації та бойових дій потрапили території 900 об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) площею 12406,6 кв.км (1,24 млн га), що становить близько третини площі природно-заповідного фонду України. Нині знаходяться під окупацією (або були під окупацією і нещодавно звільнені) заповідники: Джарилгацький, Олешківські піски, Кам'янська Січ, Приазовський, Двурічанський, Святі гори, Азово-Сиваський, Меотида, Деснянсько-Старогутський, Мезинський, Гетьманський, Залісся; а також зоопарки: Миколаївський, Бердянський, Харківський, Маріупольський, Фельдман Екопарк, Беремицьке, Київський, 12 місяців, Межигірря, Менський [1]. І це лише ті об'єкти, про які ми точно знаємо, оскільки вони охоронялися державою. За два роки ведення активних бойових дій багато лісів було випалено. Невідомо, скільки тварин загинуло від бойових дій, особливо від мін. Руйнування дамб, отруєння землі, забруднення довкілля в результаті бойових дій, – усе це призводить до масового вимирання тварин і рослин, зменшення біорізноманіття [7, 9].

Екоцид – таке ж саме страшне явище, як і геноцид. Тільки у випадку тварин чи рослин це може призвести до надзвичайно страшних віддалених наслідків. Поки триває війна, нічого з цим зробити ми не в змозі, оскільки часто окупанти використовують тактику «спаленої землі», не залишаючи «каменя на камені». Складно сказати, як довго і якими методами, засобами буде відбуватися війна, але наслідки її вже відчуються сьогодні. Покоління, яке я представляю, буде відбудовувати нашу країну, але роботу доведеться здійснити колосальну. Десятиліття підуть, щоб природі відновитись, землі, воді, повітрю – очиститись. Але питання на світовому рівні повинно стояти так: «Скільки ще Росія буде знищувати все, що знаходиться в Україні?». Ситуація буде погіршуватись, поки триватиме війна і страшно подумати про стан довкілля після війни. Війна відбувається не тільки на фронті, а й в тилу. І, на жаль, екологічний фронт цієї війни ми сьогодні програємо. Але якщо прикласти максимум спільних зусиль, то

можливо зробити все, що завгодно для відновлення довкілля. Будемо вірити в краще, оскільки Європа обіцяла надати фінансову допомогу Україні після війни. Частина цих коштів може і має бути використаними на відновлення екосистем, вирішення проблем довкілля. Сподіваюся, що наші урядовці правильно використовують ці кошти, бо їм, як і нам, разом жити в повоєній Україні і яке майбутнє чекає її громадян – буде залежати від наших спільних рішень на цьому «екологічному фронті».

Список використаних джерел та літератури

1. Бомба сповільненої дії: чому світ не може ігнорувати екологічні наслідки війни в Україні: <http://surl.li/dnkpd>
2. Випалена земля і забруднена вода: катастрофічні екологічні наслідки війни Росії проти України: <http://surl.li/mvrsh>
3. До і після. Наслідки повномасштабної війни для екології України. Погляд з супутника: <http://surl.li/mkgmr>
4. Довкілля — мовчазна жертва війни: як російська армія вчиняє екологічні злочини й порушує права людини: <http://surl.li/msqvw>
5. Екологічний стан України: <http://surl.li/vgyv>
6. Екологічні наслідки російського вторгнення в Україну (з 2022): <http://surl.li/rjfre>
7. Національні доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні в 2021 році: <http://surl.li/rjfrk>
8. Пожежа на нафтобазі "БРСМ-НАФТА": причини та наслідки <http://surl.li/rjfsk>
9. Публічний звіт Т.в.о. Голови Державної екологічної інспекції України за 2022 рік: <http://surl.li/rjfsd>
10. Чим загрожує Україні аварія на Запорізькій АЕС (КАРТА) <http://surl.li/rjrbu>
11. Чорнобильська катастрофа: <http://surl.li/awlnf>
12. Якою має бути післявоєнна екологічна оцінка в Україні?: <http://surl.li/rjfsi>

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Панченко А. П.,

*здобувачка бакалаврського рівня вищої освіти за спеціальністю «Психологія» ЖДУ ім.І. Франка
(наук. кер. к.ф.н., доц. Пирог Г.)*

ПОЛІТИЧНІ ОРІЄНТАЦІЇ МОЛОДІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ТЕОРЕТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Сучасний світ переповнений різними політичними рішеннями, які так чи інакше відображаються на житті українців. Для української молоді значним поштовхом до зацікавлення актуальною політичною сферою життя України та політичними рішеннями цивілізованих країн світу стало повномасштабне вторгнення РФ на територію України. У зв'язку з російсько-українською війною політичні орієнтації усіх громадян зазнали значних змін та деформацій, але особливо гострим питанням це стало для молодих людей, оскільки війна спонукає активно включатися у різні політичні процеси. Їхні свіжі та прогресивні погляди на бачення деяких речей можуть допомогти у вирішенні актуальних проблем та у побудові перспективнішого майбутнього.

Різноманітність та унікальність політичних орієнтацій молоді сприяє побудові демократичної політичної системи та всього суспільства. Також вивчення орієнтацій дає змогу зрозуміти, як громадяни країни сприймають політику, які думки та цінності переважають та яким труднощам вони здатні протистояти.

Проблематика політичних орієнтацій цікавила значну частину науковців, зокрема Т. Адорно, Г. Айзенк, Г. Алмонд, Г. Пирог, Д. Істон, М. Головатий, М. Слюсаревський, Л. Кияшко, В. Бебик, І. Патриляк, О. Кобилецький та ін.

Політичні орієнтації людини визначають позицію і поведінку людини у суспільно-політичному житті. М. Головатий визначає, що політична орієнтація – це певне уявлення людини про відповідну її потребам мету політичної діяльності та про засоби її досягнення [5]. Кожна людина по-різному зацікавлена і має різну готовність приймати активну участь у політичному житті. Звичайно є такі, що мають певний нейтралітет або ті, що сповідують негативізм і повне заперечення приймання участі у будь-якому прояві політичного життя. Цікавість до політики спричиняється багатьма факторами: вік, стать, соціальний статус, традиції, які наслідує людина та рівень освіти.

Формування політичних орієнтацій Д. Істон та Р. Гесс розглядають як складову процесу політичної соціалізації. В ході якої людина здобуває три основних життєвих орієнтацій:

- Засвоєння загальноприйнятих політичних знань, формування та представлення про політичні процеси та діяльність і значення політичних лідерів;
- Формування політичних цінностей – певний набір цінностей і переконань, до яких повинна прагнути вся система;
- Установки та переконання, які сповідує індивід у ставленні до політичних об'єктів [4].

Науковці вважають за доцільне вивчати орієнтації на всіх рівнях політичної системи. Основні чинники політичних орієнтацій поділяються на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх факторів належить: характеристика політичної системи та її складових, особливості життєдіяльності соціальних груп до яких належить релігійна та етнічна приналежність, соціальна, політична і економічна ситуація в країні, засоби масової інформації, які включають в себе соціальні мережі та різні засоби комунікації, які формують думку громадськості. До внутрішніх факторів належать – психологічні особливості людини, соціалізація та виховання, установки та політичні переконання [6].

Г. Пирог зазначає, що можливість оцінювати соціально-політичну дійсність, політичні орієнтації дозволяють аналізувати зовнішній політичний простір, в якому вони перебувають, у зрозумілому та доступному ключі для особистості [8].

Молодь – це найактивніша та провідна частина суспільства, яка прагне перспективи не тільки для себе, але і для своєї країни. Ця група людей сприяє розвитку країни, тому недостатня обізнаність та низький рівень політичної свідомості може перешкоджати демократичним перетворенням у державі. Формування ціннісних орієнтацій, свідомості, вмотивованості сприяє розвитку, розбудові та формуванню нації, яка спроможна прийняти та запровадити зміни. Тому власне процес адаптації, активізації та становлення політичних орієнтацій припадає на вік 18-30 років, оскільки в цей час молодь намагається самовизначитись, знайти свою ідентичність та формує власні цінності. Також процес політичної соціалізації охоплює всі вікові етапи та так чи інакше формується та проявляється у політичному житті.

Варто зазначити, що соціальна криза – це значний чинник, який може значно змінити всю політичну систему, вплинути на громадян, змінити їхні цінності та переконання як позитивно, так і негативно. Вона може сприяти пришвидшеній трансформації політичних устроїв, або ж навпаки – сповільнювати цей процес. Тому важливо пам'ятати, що соціальна криза – це не тільки негативний вплив, а чинник, який може сприяти позитивним змінам в країні. Російсько-українська війна є соціальною кризою, яка впливають на моделі поведінки та політичне мислення громадян.

На політичні орієнтації молоді в умовах російсько-української війни впливають чинники:

- об'єктивні (зовнішні) – повномасштабне вторгнення рф на територію України, війна;

- об'єктивно-суб'єктивні – патріотична суспільна свідомість та суспільні цілі, які є пріоритетними для всіх громадян;
- суб'єктивні (внутрішні) – індивідуальна система цінностей людини, мотивація та індивідуально-психологічні особливості особистості, які визначають ставлення та дії до ситуацій, які виникають у житті.

Ці фактори спонукають молодь до активізації та радикалізації цінностей, що супроводжується змінами у структурі політичних орієнтацій та їх мотивації.

Під час повномасштабної війни особливості структури політичних орієнтацій української молоді можна представити наступними чином:

- пізнавальний компонент – проявляється у значному інтересі до внутрішньої та зовнішньої політики України та інших країн;
- афективний компонент – наявність позитивного ставлення до власної політичної системи;
- евалюативний компонент – більшість молодих людей підтримує націоналізм, який проявляється у свідомому патріотизмі, творенні української нації з поверненням до власних традицій та звичаїв, активною позицією стосовно мовного питання та збереження незалежності та цілісності країни;
- поведінковий компонент включає в себе активність та радикалізм, який яскраво виражається у діях, думках та поглядах.

Також важливою є мотиваційна структура, яка включає в себе:

- потреби – важливим і цінним для всіх громадян є потреба у безпеці, оскільки це є гарантом миру та захищеності;
- цінності – важливим є націоналізм всіх громадян, оскільки це важливий компонент єдності;
- цілі – для українців найважливішим є єдина неділима країна з поверненням усіх втрачених територій;
- засоби – у ході війни є дієвими радикальні дії з використанням зброї.

Отже, процес становлення політичних орієнтацій має динамічний характер, що супроводжується різноманітними змінами у поглядах. Вибір політичних орієнтацій – це процес, який триває у людини протягом усього життя. Оскільки політичний вибір – це та складова, яка має тенденцію змінюватися, залежить від великої кількості факторів, тому в процесі соціалізації, сформованості політичної культури особистості орієнтації зазнають змін. Процес адаптації, активізації та становлення політичних орієнтацій припадає на вік 18-30 років, оскільки в цей час молодь намагається самовизначитись, знайти свою ідентичність та формує власні цінності. Тому таким гострим це питання є для молоді оскільки високий рівень політичної активності, зацікавленості та освіченості громадян може сприяти вирішенню важливих питань та побудові демократичного суспільства.

Список використаних джерел та літератури

1. Almond G. American Political Scientists: A Dictionary. 2002. P. 6–7.
2. Almond G., Verba, S. The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations. Princeton, 1963. 498 p.
3. De Fleur M. L., Dennis E. E. Understanding Mass Communication: A Liberal Arts Perspective. Boston: Houghton Mifflin, 2002. 504 p.
4. Easton D. A. The political system. An inquiry into the state of political science. New York Alfred A. Knopf, 1965. 320 p.
5. Головатий М. Ф. Політична психологія. Київ: МАУП, 2006. 400 с.
6. Кутирьова В. І. Політичні орієнтації як соціологічне поняття. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2009. С. 103-109.
7. Пирог Г. В. Політичні орієнтації у структурі політичної свідомості. *Актуальні проблеми особистісного зростання* : зб. наук. пр. Житомир / вид. ЖДУ ім. Івана Франка, 2019. С. 195-197.
8. Пирог Г. Політичні орієнтації: системно-психологічний підхід. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2018. Випуск 18. С. 346-351.

Сироватка М.О.,

*здобувачка магістерського рівня вищої освіти за спеціальністю «Психологія» ЖДУ ім.І.Франка
(наук. кер., доц. Пирог Г.)*

ПЕРЕЖИВАННЯ ТРАВМАТИЧНИХ ПОДІЙ УКРАЇНЦЯМИ З ДОСВІДОМ ВИМУШЕНОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ: ТЕОРЕТИЧНА МОДЕЛЬ

Актуальними для дослідників на сьогоднішній день стали питання психології людини, яка переживає травматичні події, що пов'язані з війною. З 2014 року в Україні стало нагальним питання щодо психічного здоров'я вимушено переміщених осіб та їх емоційного відновлення, а з початком повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року це питання охопило значну кількість населення. Багато українців були вимушені покинути свої домівки, звичне життя та шукати прихисток як внутрі країни, так і поза її межами.

Серед наслідків кризових життєвих подій вказується психологічна травматизація. Американське психіатричне співтовариство включило психічну травму в класифікацію DSM – II як «реакцію на сильний емоційний і фізичний стрес» [1]. Остання Міжнародна класифікація хвороб (МКБ - 10) дає наступне визначення: психічна травма – це реакція на важкий стрес і порушення адаптації. Одним з видатних українських психологів, які вивчали психічну травму, є Грінченко Б.М., він висвітлював проблеми психічної травми, пов'язані із втратою рідних та домівок внаслідок війни і переслідувань. Інші українські психологи (Куравський Л.С., Іваницький В.Д. та ін.) також вивчали питання психічної травми та її впливу на людей.

В сучасних українських дослідженнях розглядаються проблеми переживання травматичних подій та психологічної травматизації різних груп, постраждалих у російсько-українській війні [3; 4]. Найбільш вивченою категорію

є внутрішньо переміщені особи, які переживають тяжкі наслідки травматичних подій. Зокрема, перше національне репрезентативне дослідження психічного здоров'я дорослих внутрішньо переміщених осіб, проведене 2016 року, показало, що поширеність ПТСР серед таких громадян – 32% (ним уражено 22% чоловіків, 36% жінок), депресії – 22% (16 і 25%, відповідно), 172 тривоги – 17% (13 і 20%). Також було зафіксовано високий рівень супутніх захворювань [2].

В нашому дослідженні запропоновано теоретичну модель особливостей переживання травматичних подій українцями з досвідом вимушеного переміщення. Модель описує послідовність опрацювання психологічної травми та супутні стани, які потрібно враховувати під час психологічної допомоги та спрямовувати на них психологічні інтервенції.

Опрацювання психологічної травми в вимушено переміщених осіб може проходити крізь декілька фаз:

1. *Шокова фаза*: людина переживає великий стрес та шок через те, що їй довелося залишити свій дім та місце проживання. У цій фазі людина може бути дуже збудженою, розгубленою та нервовою.

2. *Фаза відкидання*: людина може почати відкидати свої почуття та емоції, щоб простіше впоратися зі стресом. Це може призвести до того, що людина стає байдужою до оточуючого середовища та інших людей.

3. *Фаза боротьби*: людина може знову почати відчувати емоції, включаючи гнів, страх та тугу. Вона може почати шукати способи пристосування до нового середовища та збиратися з силами, щоб діяти.

4. *Фаза прийняття*: людина може прийняти свою нову ситуацію та стати здатною відновити своє життя в новому місці. Це може включати встановлення нових стосунків, знаходження роботи та влаштування до нового середовища.

Важливо розуміти, що кожна людина може пройти через ці фази по-різному та в різному порядку, процес опрацювання психологічної травми може зайняти

багато часу. Допомога від родини, друзів та професіоналів може допомогти підтримати людину в цьому процесі.

Однією з особливостей переживання травматичних подій у людей з досвідом вимушеного переміщення є постійний страх перед повторенням травматичної ситуації. Це може викликати різні психологічні реакції, такі як тривога, страх, паніка та інші. Зокрема, дослідження показують, що люди, які пережили вимушене переміщення, можуть мати вищий рівень тривожності, ніж ті, які не мали такого досвіду.

Крім того, важливо враховувати, що травматичний досвід може впливати на різні аспекти життя людини, зокрема, на соціальні відносини та розвиток особистості. Люди з досвідом вимушеного переміщення можуть мати складнощі у встановленні стабільних соціальних зв'язків, а також можуть відчувати відчуженість від суспільства.

Вимушено переміщені особи проходять через переживання травмуючого досвіду, який супроводжується негативними психічними станами (стрес, тривога, депресія, ПТСР). На тяжкість переживання травматичних подій впливають резильєнтність та копінг-стратегії, внутрішні та зовнішні фактори, а також попередній травматичний досвід.

До психологічних особливостей переживання травматичних подій особами з досвідом вимушеного переміщення відноситься наступне:

1) Стрес – вони мають високий рівень фізичного, емоційного та соціального стресу.

2) Тривога, страх, розлючення та інші негативні емоції, які пов'язані з неприємними спогадами, візуальними образами або відчуттями щодо травматичних подій.

3) Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), який включає повторювані травматичні згадки, ізолюваність, погіршення настрою та ін.

4) Депресивні стани, погіршення настрою, втрата інтересу до раніше приємних справ, енергетичний занепад, почуття безнадії, вини, низька самооцінка та ін.

Особи з досвідом вимушеного переміщення можуть почуватись відокремленими від свого оточення, втратити соціальні зв'язки та підтримку. Це може призвести до почуття соціальної ізоляції, самотності та невпевненості у встановленні нових соціальних зв'язків, що, в свою чергу, може погіршити психічне здоров'я особи в цілому.

Одна з ключових ідей теоретичної моделі нашого дослідження переживання травматичних подій особами з досвідом вимушеного переміщення полягає в тому, що людина може подолати страждання та вийти з кризи, якщо вона зможе знайти новий зміст життя та побудувати нові стосунки з навколишнім світом. Це можливо завдяки механізмам психологічної адаптації, таким як психологічний захист, реакція на стрес, механізми зміни внутрішньої реальності, пошук нових цінностей і сенсу життя.

Отже, наша теоретична модель переживання травматичних подій українцями, які стали вимушеними переселенцями, є корисним інструментом для розуміння та вивчення того, як люди реагують на травматичні події і як можна допомогти їм у цьому процесі. Ця модель може бути використана для розробки програм психологічної підтримки, планування психологічних, соціальних та медичних послуг, а також для емпіричного дослідження факторів, які впливають на процес переживання травматичних подій.

Список використаних джерел та літератури

1. American Psychiatric Association. Diagnostic and statistical manual of mental disorders, DSM-II. URL: <https://www.madinamerica.com/wp-content/uploads/2015/08/DSM-II.pdf> (дата звернення: 10.02.2024).
2. Кузнецова І., Міхеєва О., Катлінг Й., Раунд Д., Бабенко С. Психічне здоров'я внутрішньо переміщених осіб та населення України: результати національного опитування та інтерв'ю

з фахівцями. URL: https://zenodo.org/record/2585511#.ZGUEIE_P3IU (дата звернення: 10.02.2024).

3. Пирог Г., Бондаренко Т. Особливості зв'язку життєстійкості з копінг-стратегіями внутрішньо переміщених осіб. *Габітус*. 2023. Випуск 56. С. 193-197.
4. Пирог Г., Лебединська А. Особливості переживання російської окупації мешканцями Чорнобильської зони відчуження. *Журнал соціальної та практичної психології*. 2023. № 2. С. 30-37.

Безручук С.Л.,

к.е.н., доцент, здобувачка магістерського рівня вищої освіти за спеціальністю «Психологія» ЖДУ ім.І.Франка (наук. керівник, доц. Пирог Г.)

АДАПТАЦІЯ УКРАЇНЦІВ В НІМЕЧЧИНІ ПІСЛЯ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Повномасштабне вторгнення призвело до різкого збільшення кількості як внутрішніх, так і міждержавних переселенців. На відміну від іммігрантів більшості країн, які покинули рідну країну через пошук роботи або кращих соціальних умов, міграція українців пов'язана з військовими діями, що суттєво відрізняє проблеми психологічної адаптації переселенців.

Аналіз наукових досліджень. Проблеми, пов'язані з психологічною адаптацією вивчались багатьма зарубіжними вченими. Дослідження адаптації переміщених спочатку стосувались психічного здоров'я і розглядались з точки зору медицини (Дж. Келлі, А.Адлер, З. Фройд), згодом почали вивчати загальні соціально-психологічні аспекти, наприклад, вимірювання соціокультурної адаптації (С. Ward, А. Kennedy), психологію інтеграції (F. Botelho), а також вплив окремих факторів, як: зв'язок між «гостинністю» та її відчуттям з психічним здоров'ям біженців (А. Keller, R. Hajji); взаємозв'язки національної ідентифікації

і внутрішнього взаєморозуміння, вплив кількості міжетнічної дружби на соціокультурну адаптацію (D. Glaesser, N. Harth, P. Jugert). Вітчизняними авторами досліджувались питання соціально-психологічної адаптації ВПО досліджені (Я. Андрушко, Г. Гандзілевська, В. Котух, О. Ішук, Д. Луканов, О. Лукасевич, Г. Пирог, Я. Сікора, Л. Смокова, І. Цирковникова, Я. Юрків). Після повномасштабного вторгнення особливості психоемоційного стану переселенців в інші країни та проблеми адаптації неповнолітніх мігрантів досліджували В. Педоренко, Д. Кузьмін, С. Весперіс.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. В Україні основна частина досліджень була спрямована на соціально-психологічну адаптацію ВПО, а питання психологічної адаптації українців, які виїхали за кордон під час висвітлені не так широко, зокрема, не достатньо досліджені особливі фактори психологічної адаптації українців, які виїхали за кордон під час повномасштабного вторгнення. **Метою дослідження** є виявлення факторів, які спричинили особливості адаптації українців, які виїхали за кордон під час повномасштабного вторгнення з метою розробки, в подальшому, комплексу рекомендацій з психологічної підтримки даної категорії осіб.

Основний матеріал. Вивчаючи психологічну адаптацію українців за кордоном, більшість вчених пов'язують її з соціальною адаптацією, що є логічним і обґрунтованим через тісний взаємовплив і взаємозв'язок. Вчені визначають наступні показники виміру психологічної адаптації: комунікативні здібності; самооцінка; вимоги до навколишнього середовища; емоційна стабільність; замкнутість; тривога та страх [4, с. 9]. Єфімова А., досліджуючи особливості психоемоційного стану українців, визначає, що українці, які виїхали за кордон під час війни, відчувають високий рівень тривоги, що зачіпає ідентичність, Я-концепцію, психічну організацію, систему цінностей, самооцінку, культурний шок, травму [7]. На думку Педоренко В.М., вони відчувають високу емоційну напругу, роздратованість, передчуття поганого,

нестриманість, мають значні труднощі у взаємодії з оточуючими людьми, демонструють занижену самооцінку, намагаються уникати труднощів, бояться невдач, демонструють негнучкість у поведінці, у поглядах, переконаннях, мають почуття провини, сорому і страху [8]. Цікаві дослідження первинних емоцій мігрантів та біженців в перші дні повномасштабного вторгнення проведено Шевченко М.В. [10, с. 226], на думку якої, первинними відчуттями українців були жах, приголомшення, горе, відраза й лють, а вторинних емоцій немає. Нижнікова С., досліджуючи адаптацію українських жінок в Німеччині визначила, що багато з них мають тяжкий психоемоційний стан з цілим комплексом симптомів глибокого стресу [3, с. 5]. Натомість, Я. Юрків, Д. Луканов не відкидають вторинні емоції, такі як культурний шок, прояв ПТСР, відчуття чужинцями, криза соціальної ідентичності [11, с. 470]. Вельдбрехт О., Тавровецька І., вивчаючи вплив розлуки на психоемоційний стан українців, визначають, що у більшості з них спостерігається відчуття страху, знижений настрій, втрата уважності і зібраності, натомість у чоловіків розлука сприяла мобілізації захисних ресурсів та подоланню кризової ситуації [5, с. 21].

Першою відмінністю психологічної адаптації українців в Німеччині, на нашу думку, є додаткові фактори, що ускладнюють або спрощують адаптацію. Якщо, ВПО, в першу чергу, на думку Іщук О.В., Лукасевич О.А., потребують вирішення проблем забезпечення якісного життя та соціально-психологічного благополуччя [6, с. 54], то психологічний стан мігрантів в Німеччині, в меншій мірі залежить від вирішення соціально-побутових питань, хоча й вони мають місце бути, проте на перший план виходять соціально-психологічні проблеми, викликані знанням мови, звичаїв, традицій, відчуттям культурного шоку. На відміну від інших біженців в Німеччині, українці в 2022 році меншою мірою зіштовхнулись з проблемами довгострокового перебування в таборах біженців, в більшості дуже швидко були забезпечені житлом, отримували всебічну матеріальну, соціальну підтримку від урядових і неурядових організацій,

особливо протягом першого року перебування в країні [3; 7]. Оскільки незнання мови сильно впливає на психоемоційний стан, німецьким урядом українцям була надана можливість доступу до інтеграційних курсів.

Наступною відмінністю є причина міграції. Досліджуючи особливості психоемоційного стану українських переселенців в Німеччину, Педоренко В.М. визначає, що їм притаманні значні психоемоційні проблеми, пов'язані з високою тривожністю, агресивністю, ригідністю і фрустрацією [8, с. 9]. На думку Єфімової А.Г., основні внутрішньо особистісні чинники соціально-психологічної адаптації українців за кордоном (асертивність, життєстійкість та психологічне благополуччя) визначені вимушеністю міграції [7, с. 519].

Третя відмінність пов'язана з особливістю постміграційних стресів. Botelho F. та ін. визначають, що мігранти знову і знову переживають травматичний досвід, щоб виправдати свою присутність в приймаючій країні, що сильно впливає на їх психологічний стан, і в найгіршому випадку призводять до втрати ідентичності, дегуманізації та самогубства, в найкращому – змушують шукати терапію, щоб полегшити свої страждання [1]. Педоренко В. М., досліджуючи адаптацію українців в Німеччині, також зазначає, що їм притаманні високі показники провини, сорому і страху, що також може бути пов'язано з фактором виправдання власної присутності [8].

Четверта відмінність пов'язана з фактором невизначеності в довгостроковій перспективі. Хвиля вимушеного переселення українців за кордон, на нашу думку, викликала дисонанс між мотивацією і готовністю до міграції, а також відсутністю готовності до певного результату міграційної поведінки, адже більшість українців до повномасштабного вторгнення не розглядали можливість переселення за кордон. Відповідно до міграційної установки могла виникнути (чи не виникнути) згодом і соціальна потреба. Слід погодитись з А. Єфімовою [7], що на фоні того, що українці в більшості своїй мають ПТСР, тривожні розлади, переживають гостру втрату близьких, загальну дезорієнтацію, мають на додаток

відсутність етапів формування наміру переїзду, а згодом мотивації та психологічної готовності. Навіть, якщо до повномасштабного вторгнення вони мали прагнення до переселення або розглядали таку можливість, це спричиняє наступний розрив, який заважає психологічній адаптації, а саме, у внутрішньому конфлікті і неможливості знайти рішення щодо довгострокових планів. Саме тому їх також справедливо можна поділити на тих, хто вважає, що вони переселились на постійне місце проживання; тих, хто вважає своє переселення тимчасовим; і тих, хто не визначився зі своїм статусом. На нашу думку, цей фактор є одним із ключових і визначає особливість психологічної адаптації українців, які виїхали за кордон після повномасштабного вторгнення.

Невизначеність довгострокових планів пов'язана, в тому числі і з тим, що багато сімей виїхали в неповному складі або втратили звичне сімейне оточення. На думку вчених, особливості психологічної адаптації українців полягають в тому, що основну частину українських біженців складають жінки з дітьми [2, с. 62; 3, с. 88]. Не зважаючи на висновки Вельдбрехт О.О., Тавровецької Н.І. [5, с. 18], що розлука з членами родини є мало значущим фактором, що суттєво не вплинув на емоційний стан, сприйманий стрес, життєстійкість, тривожні та депресивні прояви респондентів, вважаємо, що це впливає на психологічну адаптацію. Це викликає труднощі у психологічній адаптації не тільки через те, що жінки мають обмежені можливості в працевлаштуванні, повинні вирішувати самостійно питання, які раніше додалися спільними зусиллями з партнером, але й тим, що у значної частини жінок чоловіки залишились в Україні. Це посилює відчуття тривоги, страху, невпевненості у завтрашньому дні, невизначеності щодо подальшого майбутнього (зберігати сім'ю чи ні, повертатись в Україну чи ні, коли повертатись), а отже, впливає на відчуття психологічного благополуччя. Крім того, всі переселенці в Німеччину перебувають в країні за спеціальним розділом, не як біженці, а як шукачі тимчасового притулку. І хоча це дає їм дещо більше прав і свобод (наприклад, не настільки обмежує пересування

європейськими країнами), це однозначно збільшує рівень тривожності і може спричиняти психологічну дезадаптацію, тому що, навіть якщо людина має довгострокові плани щодо перебування в приймаючій країні, вона не має впевненості в тому, що це буде можливе, незважаючи на те, що зокрема, Німеччина, спростила вимоги щодо прийняття громадянства.

Висновки, рекомендації, перспективи майбутніх досліджень.

Підводячи підсумок, визначаємо, що на психологічну адаптацію українців, впливають: часові наміри інтеграції (подальші наміри щодо залишитись в країні перебування чи ні), мотивація міграційної поведінки (або міграційна готовність), резильєнтність (гнучкість) та інші об'єктивні та суб'єктивні чинники. Саме ці детермінанти є важливими і мають першочергове значення у соціально-психологічному аналізі ситуації, що склалась при переселенні українців за кордон під час війни. Моделювання стратегій успішної психологічної адаптації мігрантів допоможе в створенні програм психологічного супроводу та підтримки.

Список використаних джерел та літератури

1. Botelho F., Bogdan L., Power S. A. Re-engaging cultural differences: Culture, morality, trauma and the integration of non-Western migrants. *Current Opinion in Psychology*. Vol. 48, 2022.
2. Kolly-Shamne A. Socio-psychological online survey of Ukrainian forced migrants in the first months of the war in 2022: General characteristics of the study and methodological aspects of data collection on Facebook. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Pedagogy and Psychology"*. 2022. Vol. 8(3). P. 53-66.
3. Nyzhnikova S. Areas of Vulnerability of Ukrainian Women in the Conditions of Forced Migration to Germany. *Scientific Papers of the Vinnytsia Mykhailo Kotsyubynskyi State Pedagogical University Series History*. 2023. Vol. 45. P. 88-97.
4. Андрушко Я. Психологія мігранта в дискурсі соціально-психологічних досліджень. *Вісник Національного університету оборони України*. Вип. 2 (55), 2020. С. 5-13.
5. Вельдбрехт О.О., Тавровецька Н.І. Стрес, життєстійкість та емоційні стани жінок у вимушеній міграції. *Актуальні проблеми психології малих груп в умовах війни та повоєнного часу: матеріали наукової конференції* (Київ, 16 травня, 2023 р.). Київ: Талком, 2023. С. 16-22.

6. Іщук О.В., Лукасевич О.А. Соціально-психологічні особливості адаптації внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованих територій України. *Журнал сучасної психології*. 2019. Вип. 1: Проблеми сучасної психології. С. 53-59.

7. Єфімова А. Г. Соціально-психологічна адаптація українців до умов міграції під час війни у США. 2023.

8. Педоренко В. М. Особливості психоемоційного стану переселенців в умовах іншої країни (на прикладі Німеччини). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Сер. Психологія. Вип. 5. С. 5-10.

9. Пирог Г., Бондаренко Т. Особливості зв'язку життєстійкості з копінг-стратегіями внутрішньо переміщених осіб. *Габітус*. 2023. Випуск 56. С. 193-197.

10. Шевченко М.В. Фотознімання як спосіб дослідження змін у виразі обличчя та самосприйнятті біженців і мігрантів. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. Вип. 3. С. 222-226.

11. Юрків Я., Луканов Д. Труднощі соціально-психологічної адаптації вразливих верств внутрішньо переміщених осіб до нових умов життя. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2021. Вип. 1 (48). С. 469-472.

Назарчук Л.Ю.,

студентка ННІ педагогіки

ЖДУ ім. І.Франка

ДІТИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ХХ-ХХІ СТОЛІТЬ

Постановка проблеми. Збройні конфлікти, які існували у всі часи розвитку суспільства, є гострою формою вирішення протиріч між державами. Вони передбачають терор з метою встановлення контролю за суспільством. В цих умовах громадянське суспільство дедалі частіше стає у об'єктом нападу. Дуже часто представники найменш захищених груп населення (насамперед, жінки та діти) стають жертвами насильства. У період збройних конфліктів багато дітей вважається вбитими, зниклими без вісті, закатованими тощо. Часто саме дітей

калічать, захоплюють у полон, розлучають із батьками. Врятовані діти переживають глибоке психологічне потрясіння упродовж всього життя. Тому захист прав дітей в умовах війни є гострою соціальною необхідністю.

Проблему соціального становища дітей в Україні в умовах збройних конфліктів в історичному аспекті окреслили такі дослідники, як: В.Бех, А.Горілій, А. Димитрова. Зміст, напрямки та форми реалізації державної політики у контексті допомоги дітям війни означили ряд науковців: В.Войналович, Я.Конобродський, А.Малько. **Мета статті** – проаналізувати особливості соціального становища дітей в умовах збройних конфліктів ХХ-ХХІ століть.

Виклад основного матеріалу. До числа найбільш гострих конфліктів належать воєнні. Зокрема, Велика Вітчизняна війна (1941-1945 рр.), в яку були втягнуті не окремі країни та регіони, а вся світова спільнота. Найтрагічніші наслідки відчула на собі Україна, для якої війна стала прологом революції, Громадянської війни [2,с.50]. Війна вплинула на повсякденне життя на різні категорії людей, змінила їх звичний побут. Це деструктивне суспільне явище не могло не позначитися на якості життя людей: буквально з перших днів з'явилися жертви війни: поранені воїни, особи із інвалідністю, збільшилася кількість безпритульних дітей, яким потрібна була психологічна, соціальна та матеріальна допомога [1, с.24].

У цей час соціальний захист та опіку над такими дітьми здійснювали благодійні організації допомоги дітям в умовах Великої Вітчизняної війни: Товариство по боротьбі з дитячою смертністю, Товариство піклування про безпритульних дітей, Товариство піклування про бідних та хворих дітей та інші. За сприяння цих організацій було вжито необхідних заходів для розширення діяльності вже існуючих установ, а також створено можливості і до відкриття нових. Ці організації реалізували різні форми допомоги (соціальну, економічну, просвітницьку) дітям, батьки яких загинули або ж були поранені. Так, Товариство

піклування опікувалося сім'ями бідних та хворих дітей до листопада 1914 р. у притулках, яслах, у їдальнях. У цих притулках знайшли прихисток понад 400 дітей. Піклування про дітей-сиріт здійснювали національні комітети, релігійні об'єднання, наукові товариства (зокрема, Товариство лікарів Пирогова, Товариство народних університетів, приватні благодійні товариства). Православна церква також опікувалися дітьми війни, утворивши 26784 парафіяльних опікунських рад, які дбали про них. Допомогу дітям-жертвам війни надавали також закордонні благодійні товариства зі США, Франції та особливо Великобританії. У зв'язку із зростанням числа сімей, що втратили годувальника, через збільшення кількості біженців, представники уряду займалися розробкою стратегії, яка об'єднувала б зусилля практично всіх державних і громадських структур щодо надання допомоги сім'ям дітей війни [3,с.90].

Міжнародне гуманітарне право надає також особливий захист дітям як особам, що належать до найбільш уразливих груп населення. Понад 25 статей чотирьох Женевських конвенцій та двох Додаткових протоколів стосуються безпосередньо захисту дітей. Діти, які проживають у зонах конфлікту зі своїми батьками або без них (причини можуть бути різні: бідність батьків не дозволяє сім'ям виїхати з таких зон; діти були розлучені зі своїми батьками або їх перетворилися на маргінальний елемент), є потенційними кандидатами на те, щоб бути завербованими. Позбавлені батьківського захисту, можливості здобуття освіти і всього того, що може підготувати їх до дорослого життя, ці малолітні найманці вже практично не можуть уявити своє життя поза конфліктом. Вступ до збройної групи є їм засобом забезпечити їм виживання. Беручи участь у військових діях, діти наражають на небезпеку не тільки своє власне життя, а й життя своєї родини. Їх поведінка, часто необдуманна і імпульсивна, є загрозою для їх оточення. Положення Додаткового протоколу II (ст.4, пункт 3) мають суворіший характер проти Протоколом I і застосовуються за умов неміжнародних збройних конфліктів [4,с.4].

У Конвенції про права дитини (стаття 38) та її Факультативному протоколі про участь дітей у збройних конфліктах (2000 р.), Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва та передачі протипіхотних мін та про їх знищення (Оттавський договір), а також Римський статут Міжнародного кримінального суду, у статті 8 якого йдеться, що набір або вербування дітей віком до п'ятнадцяти років до складу національних збройних сил або їх використання для активної участі у бойових діях є військовим злочином [4,с.5].

Штаб-квартира МКЧХ знаходиться в Женеві, а його представництва – майже у шістдесяти порушених збройними конфліктами країнах в Африці, Латинській Америці, Азії, Європі та на Близькому Сході. Вони надають захист та допомогу дітям-жертвам війни і, виконуючи це завдання, постійно стикаються з критичними ситуаціями, в яких опиняються діти внаслідок цих подій. Їхня соціальна діяльність спрямована, головним чином, на те, щоб домогтися поваги до прав жертв воєнних конфліктів, тоді як «допомога» спрямована на надання матеріальної допомоги. Міжнародний комітет Червоного хреста також має соціально спрямовану діяльність у контексті допомоги жертвам-дітям війни. Зокрема, у 2000 р. МКЧХ відвідано 230 590 осіб, які утримуються під вартою у 65 країнах, у тому числі 2650 осіб, які не досягли 18-річного віку; надав допомогу 2600 особам для возз'єднання зі своїми родичами; зібрав 510 000 послань на бланках Червоного Хреста та передав одержувачам 480 000 послань [0,с.61].

Важливу роль у наданні допомоги дітям України в умовах збройного конфлікту (2022-2024 рр.) відводиться діяльності релігійних організацій, зокрема, протестантським церквам. Масштаб соціально-спрямованої діяльності протестантських церков 2022 року в порівнянні з 2014 роком більший, адже масштаб військових дій значно більший, лінія фронту значно більша. Зокрема, протестантські церкви у співпраці з іншими організаціями реалізують напрями з надання волонтерської допомоги Збройним Силам України та постраждалим внаслідок широкомасштабної військової агресії Росії проти України, збирають

кошти й закупають товари для потреб фронту та цивільних, координують роботу центрів допомоги для внутрішньо переміщених осіб, здійснюють підготовку потенційних місць розміщення людей, надають психологічну допомогу для дітей та підлітків, здають кров на донорство, організують допомогу людям похилого віку, здійснюють авто-волонтерство тощо. Так, початком бойових дій на сході України тільки у перші місяці християнські волонтери евакуювали 55 000 переселенців. Відкрито понад 60 благодійних їдалень. Їх представники відновили 430 будинків та забезпечили дровами 400 домівок дітей війни та їх родин. Зібрали понад 4 000 тонн продовольчої та 800 тонн гуманітарної допомоги» [5].

Висновки. Збройні конфлікти у всі часи розвитку суспільства викликали серйозні зміни у суспільних настроях, світогляді всіх соціальних груп. Вони спричиняли незліченні поневіряння та страждання серед цивільного населення, супроводжувалася терором, приголомшливою жорстокістю відносно мирного населення. На тлі загальної мілітаризації свідомості ситуація навколо війни породжувала суспільну жорстокість, що особливо гостро відображалось на соціально незахищених категоріях населення, до числа безпосередньо яких належали люди із обмеженими можливостями, жінки та діти.

Події Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.) досить негативно позначилася на дітях: сотні тисяч їх були знедолені, позбавлені сім'ї та даху над головою, загинули. Незважаючи на те, що в Україні на початку ХХ ст. соціальна допомога нужденним, зокрема дітям, була досить розвинена, у роки війни проблеми піклування та благодійності набули зовсім іншого масштабу. Саме тоді утвердилося уявлення, що соціальна допомога громадянам, які потребували, – не милість і не благодіяння, а обов'язок держави і суспільства. Усі урядові, громадські та благодійні організації України, як існували раніше, так і створені у зв'язку з війною, активізували свою діяльність. Зокрема, із метою надання якомога ефективнішого захисту всім жертвам війни незалежно від того, чи

йдеться про міжнародний чи неміжнародний конфлікт, гуманітарне право не надає переваги жодній із категорій цих осіб. У Женевських конвенціях та Додаткових протоколах до них приділяється велика увага захисту дітей, яка їм надається положеннями, що стосуються як цивільного населення в цілому, так і цієї конкретної категорії. У них наголошується на тому, що діти, які не досягли п'ятнадцятирічного віку, які беруть безпосередню участь у військових діях і потрапляють у полон, продовжують користуватися особливим захистом, передбаченим міжнародним гуманітарним правом. МКЧХ завжди прагне діяти на користь усіх жертв війни та ситуацій насильства всередині країни, не віддаючи переваги жодній із груп населення. Діти – одна із найбільш вразливих та незахищених категорій, для кого МКЧХ здійснює діяльність у зонах конфлікту.

В сучасних реаліях війни (2022-2024) соціальна діяльність релігійних організацій крізь призму допомоги дітям війни спрямована на надання психологічної допомоги цій категорії та їх сім'ям, на регулярне надання значної гуманітарної допомоги жителям прифронтових територій, на оздоровлення дітей переселенців та військовослужбовців, задіяних у зоні бойових дій тощо.

Всі ці організації, установи надають допомогу жертвам збройних конфліктів, об'єднавши свої зусилля та діяти в дусі співпраці, дотримуючись принципу доповнюваності та поважаючи особливості кожного з учасників таких операцій.

Список використаних джерел та літератури

1. Бех В. Соціальна робота і формування громадянського суспільства: монографія. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. 599 с.
2. Дорошенко Д.І. Нарис історії України в 2-х т. Київ: Глобус, 2016. 238 с.
3. Конобродський Я.Д. Соціальна робота: підручник. Київ: Вид-во Київ. Ун-ту, 2021. 340 с.
4. Малько А. Соціальна робота і соціальна педагогіка. *Соціальна політика і соціальна робота*. 2020. № 3. С. 4.
5. Соціально значуща діяльність релігійних організацій України в сучасних суспільно-політичних умовах. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-09/relig_org_Ukr-953c2.pdf

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО	3
---------------------	---

ФІЛОСОФСЬКО-ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Слободянюк С.С.

ГЕНОЦИД ЯК ІНСТРУМЕНТ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ.....	4
--	---

Миколюк Г.С.

ВІЙНА В УКРАЇНІ ЯК ЧЕРГОВИЙ ГЕНОЦИД ПРОТИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ	8
--	---

Хотинська В.Д.

ІСТОРИКО-ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДЕПОРТАЦІЙ В УКРАЇНІ У СИСТЕМІ РАДЯНСЬКОГО ТА РОСІЙСЬКОГО ТОТАЛІТАРИЗМУ (1920-1930-ТІ РР. ТА СУЧАСНІСТЬ)	13
---	----

Заруднюк Н. В.

ОПІР РАДЯНСЬКОМУ РЕЖИМУ НА ТЕРИТОРІЇ ЖИТОМИРЩИНИ. ПОНЯТТЯ ОПОРУ В ЧАСИ СРСР	18
--	----

ЕКОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Фіногеев К.І.

ВІЙНА В УКРАЇНІ: ЕКОЛОГІЧНИЙ ФРОНТ	23
--	----

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Панченко А. П.

ПОЛІТИЧНІ ОРІЄНТАЦІЇ МОЛОДІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ТЕОРЕТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ	28
---	----

Сироватка М.О.

ПЕРЕЖИВАННЯ ТРАВМАТИЧНИХ ПОДІЙ УКРАЇНЦЯМИ З ДОСВІДОМ ВИМУШЕНОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ: ТЕОРЕТИЧНА МОДЕЛЬ	33
---	----

Безручук С.Л.

АДАПТАЦІЯ УКРАЇНЦІВ В НІМЕЧЧИНІ ПІСЛЯ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ	37
Назарчук Л.Ю.	
ДІТИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ХХ-ХХІ СТОЛІТЬ	43

Наукове видання

ГЕНОЦИД В ПАРАДИГМІ ХХ-ХХІ СТ.:
МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ДІАЛОГ

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції

(Житомир, 27 березня 2024 р.)

Формат 60X90/60. Папір офсетний

Гарнітура Times New Roman Суг. Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 2,09. Обл. вид. арк. 2,25.

Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка

м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40

Свідоцтво про державну реєстрацію серія ЖТ №10 від 07.12.04

електронна пошта (e-mail): zu@zu.edu.ua